

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ

УДК 342.114.5:327.39(477:4-6ЄС)

DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-89

Олександр Віталійович Петришин

*Національна академія правових наук України
Харків, Україна*

Кафедра теорії і філософії права

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна*

Тетяна Євгенівна Кагановська

*Кафедра державно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харків, Україна*

Олександр Сергійович Передерій

*Кафедра державно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харків, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ В УКРАЇНІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА ПІД ВПЛИВОМ ПРОЦЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті з позицій теоретико-правового аналізу висвітлюються аспекти трансформації правової культури населення України під впливом процесів європейської інтеграції. Застосування системи методів наукового пізнання (історико-правовий метод, системно-структурний метод, структурно-функціональний метод, метод сходження від абстрактного до конкретного, метод теоретико-правового прогнозування) відкрило можливість комплексно проаналізувати основні аспекти прояву впливу процесів європейської інтеграції на трансформацію правової культури населення України. Встановлено, що процеси європейської інтеграції і активна участь України у них є важливими чинниками, які обумовлюють інноваційні зміни у національній правовій системі, а також визначають трансформацію правової культури українського населення з урахуванням універсальних правових цінностей Європейського Союзу. Запропоновано і розкрито зміст низки основних вимірів, які розкривають сутність трансформацій правової системи

України, які відбуваються через активну участь України у процесах європейської інтеграції. Зокрема, доведено, що правова культура населення України зазнає певних змін у процесі сприйняття населенням України універсальних цінностей ЄС як ідейної засади європейської інтеграції; процеси європейської інтеграції сприяють підвищенню рівня інформованості громадян про сутність основоположних правових засад організації життєдіяльності народів Європи; європейська інтеграція сприяє зміні світоглядної системи координат молодого покоління України у процесі правової соціалізації. Акцентується увага на особливому значенні сприйняття універсальних цінностей Європейського Союзу у процесі європейської інтеграції. Зауважено, що поступова, але цілеспрямована політика держави щодо втілення універсальних цінностей права Європейського Союзу сприяє їх засвоєнню населенням України на ментальному рівні із збереженням національно-культурних особливостей. Виокремлена проблематика формування позитивних загальносуспільних уявлень у зв'язку із імплементацією універсальних цінностей Європейського Союзу в Україні і запропоновано можливі варіанти їх подолання. Обґрунтовується висновок про те, що втілення на рівні індивідуальної поведінки кожного громадянина України універсальних європейських правових постулатів є важливою гарантією прискорення системних проєвропейських реформ в Україні, зміни ментальних орієнтацій населення у напрямі наближення до загальноєвропейського культурно-правового простору. У зв'язку з цим, пропонуються перспективні напрями досліджень означеної проблематики сучасною юридичною наукою, а саме – поглиблений аналіз організаційно-правових аспектів адаптації досвіду здійснення європейськими державами політики у сфері правового виховання населення, проблематики правової охорони на території європейських держав і України універсальних цінностей ЄС, пошук оптимальних стратегій підвищення рівня правової культури і правосвідомості громадян України у відповідності до кращих європейських стандартів, удосконалення нормативних засад налагодження ефективної співпраці держави і інститутів громадянського суспільства в частині реалізації заходів, спрямованих на досягнення якісних змін у формуванні високого рівня правової культури молоді тощо.

Ключові слова: право, правова культура, правова система, Європейський Союз, європейські інтеграційні процеси, універсальні цінності Європейського Союзу, права особи, Угода про асоціацію між Україною і Європейським Союзом.

Oleksandr V. Petryshyn

National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine

Department of Theory and Philosophy and Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

Tetyana Ye. Kaganovska

Department of State-Legal Disciplines
Kharkiv National University V. N. Karazin
Kharkiv, Ukraine

Oleksandr S. Perederii

Department of State-Legal Disciplines
Kharkiv National University V. N. Karazin
Kharkiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE LEGAL CULTURE OF SOCIETY IN UKRAINE UNDER THE INFLUENCE OF THE PROCESSES OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. *The article highlights aspects of the transformation of the legal culture of Ukraine population under the impact of European integration processes from the standpoint of theoretical and legal analysis. The application of the system of scientific cognition methods (historical-legal method, system-structural method, structural-functional method, method of ascent from abstract to concrete, method of theoretical and legal forecasting) has opened the possibility to comprehensively analyze the main aspects of European integration on the transformation of legal culture of Ukraine population. It is established that the processes of European integration and active participation of Ukraine in them are important factors that cause innovative changes of the national legal system, as well as determine the transformation of the legal culture of the Ukrainian population considering the universal legal values of the European Union. The content of a number of basic dimensions is proposed and revealed, which discover the essence of the transformations of Ukrainian legal system, which take place through the active participation of Ukraine in the European integration processes. In particular, it is proved that the legal culture of Ukrainian population undergoes certain changes in the process of perception of universal values of the EU as an ideological basis of European integration by the population of Ukraine; the processes of European integration promote to increase the level of citizens awareness on the essence of the fundamental legal principles of the organization of life of European nations; European integration contributes to changing the worldview coordinate system of the young generation of Ukraine in the process of legal socialization. Emphasis is placed on the special importance of the perception of the universal values of the European Union in the process of European integration. It is noted that the gradual but purposeful policy of the state to implement the universal values of European Union law contributes to their assimilation by the population of Ukraine on a mental level while preserving national and cultural characteristics. The problem of formation of positive general public conception in connection with the implementation of universal values of the European Union in Ukraine are singled out and possible options for overcoming them are proposed. The conclusion is substantiated that the implementation of universal European legal postulates at the level of individual behavior of each citizen of Ukraine is an important guarantee of systemic pro-European reforms in Ukraine accelerating, changing mental orientations in the direction of approaching the European cultural and legal area. In this regard, promising areas of research on this issue in modern legal science, namely – in-depth analysis of organizational and legal aspects of adaptation of the experience of European countries in the field of legal education, legal protection in European countries and Ukraine of universal EU values. , search for optimal strategies to increase the level of legal culture and legal awareness of Ukrainian citizens in accordance with the best European standards, improving the regulatory grounds for effective cooperation between the state and civil society institu-*

tions in implementing measures to achieve qualitative changes in forming a high level of youth legal culture.

Keywords: *law, legal culture, legal system, European Union, European integration processes, universal values of the European Union, individual rights, Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part.*

ВСТУП

Правова культура є складною системою духовних і матеріальних цінностей правової сфери, формування яких обумовлюється правовими традиціями та новаціями, що характеризують певний стан розвитку суспільства. Особливість природи правової культури полягає у тому, що вона являє собою якісно цінний, прогресивний рівень розвитку усього суспільства в цілому, або – певної соціальної групи чи окремої особи; вказує на соціальні досягнення у втіленні ідеалів гуманізму, ступінь дієвості інститутів захисту прав і свобод особи, її честі і гідності, актуалізації найвищої соціальної цінності – людського життя [1, с. 124; 2, с. 429]. Відповідно, наукове дослідження правової культури має здійснюватися не лише з методологічних позицій юридичної доктрини, а й з урахуванням напрацювань психології, соціології, політології, економічної теорії тощо. Такий підхід обумовлює досягнення різноманітних гносеологічних та практичних цілей, і дозволяє під різними кутами зору і з альтернативних позицій здійснити її сутнісний аналіз [3].

Правову культуру класифікують в залежності від різних критеріїв: територіально-просторовий критерій, приналежність до певного типу правової системи суспільства, особливості правового статусу суб'єктів правової культури, рівень розвитку суспільства й т. ін. [4, с. 106]. Сучасна юридична наука досліджує правову культуру суспільства у контексті перетворень, які відбуваються з правовою реальністю конкретних держав. Складовими компонентами правової культури суспільства, насамперед, є система правових норм і принципів як регуляторів суспільних відносин, правовий статус суб'єктів права, стан законності та правопорядку у суспільстві, масова правова свідомість тощо. Повноцінне розкриття кожного з перерахованих елементів можливе за умови дослідження правової культури у «режимі реального часу», з урахуванням викликів і завдань, які стоять у конкретний момент історичного розвитку перед правовою системою сучасної демократичної, правової держави.

З огляду на особливості функціонування і взаємодії правових систем сучасності правову культуру суспільства неможливо розглядати у відриві від глобалізаційних змін у світі, які обумовлюють інтернаціоналізацію правових цінностей та ідеалів. Особливо це проявляється у тих регіонах світу, де державно-культурні традиції народів є дотичними і мають спільне історичне коріння: держави Близького Сходу, Середньої Азії, Аравійського півострова, Північної і Південної Америки. Європейський інтеграційний процес в зазначеному аспекті вирізняється

особливо. Після Другої світової війни політико-економічне зближення європейських країн призвело до формування нового феномену – правової культури Європейського Союзу (далі – ЄС). На основі правової культури ЄС правові системи держав-членів ЄС перебувають у процесі безперервної культурної взаємодії [5, с. 161]. Результатом цього стало запозичення культурними просторами багатьох держав Старого світу елементів правової культури інших країн і кристалізації процесів культурної взаємодії народів.

Останнє десятиліття в історії державотворення України позначилося активізацією її участі у європейських політичних інтеграційних процесах. На рівні національної правової системи це знайшло прояв у нормативній формалізації проєвропейського вектору подальшого цивілізаційного розвитку. У 2019 р. Конституцію України було доповнено нормами про «європейську ідентичність Українського народу», «незворотність» європейського вибору України, а політика з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (далі – ЄС) стала компонентом компетенції національного парламенту, Президента України та уряду [6]. Відповідні конституційні зміни сформувався як результат політики активного зближення України і ЄС. У 2014 р. було укладено і ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [7].

З набуттям чинності Угоди про асоціацію стартував новий етап реалізації цілеспрямованої державної політики, спрямованої на всебічну європейську інтеграцію України. Було введено у дію План заходів з виконання Угоди про асоціацію, який містить пріоритети удосконалення національного законодавства з урахуванням стандартів і вимог права ЄС [8]. Поступове виконання Плану заходів впродовж останніх років щодо «європеїзації» національного законодавства, слугувало розширенню горизонтів правової комунікації України і ЄС, накопиченню соціальних практик правової і політичної взаємодії України і ЄС, а також стало нормативним фундаментом для змін правової культури українського суспільства. Особливої важливості у зазначеному контексті набуває те, що План заходів передбачає удосконалення національного законодавства про декомунізацію (п. 55), оптимізацію правового статусу меншин (п. 62), адаптацію законодавства України до стандартів ЄС у секторі соціальних, освітніх та культурних послуг (п. 642), удосконалення законодавчих основ для надання спеціалізованих послуг, що надаються неприбутковими організаціями у сфері культури (п. 648), поліпшення нормативних засад розвитку молоді в Україні та удосконалення громадянської освіти молодого покоління (п. 1423, п. 1438, п. 1439) та ін. Результати практичного впровадження і реалізації зазначених пунктів на рівні внутрішньої державної політики сприяє поглибленню системної участі України в європейських інтеграційних практиках. Проте, питання щодо трансформації правової культури українського суспільства

під впливом процесів європейської інтеграції усе ще досліджується недостатньо та, здебільшого, у контексті наукової розробки суміжних питань і проблематик. Відповідно, актуальним видається наукове дослідження аспектів трансформації в Україні правової культури суспільства під впливом європейських інтеграційних процесів.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Аспекти трансформації правової культури українського суспільства під впливом процесів європейської інтеграції фрагментарно висвітлюються у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених-правознавців. Зокрема, ідейно-теоретичною основою статті став науковий доробок таких правознавців як С. Бобровник, В. Бесчастних, Н. Бровко, К. Жебровська, Г. Клімова, С. Максимов, Л. Наливайко, О. Скакун, А. Павко, Г. Попадинець, В. Серьогін, А. Шульга, А. Фоменко, І. Хомишин, І. Яковюк, Патрік Гленн, Марк Ван Хук та ін. Разом із тим обрана як предмет наукової уваги проблематика перебуває лише на початкових стадіях ґрунтовного наукового дослідження.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Науковий аналіз впливу процесів європейської інтеграції на трансформацію правової культури українського суспільства здійснювався із застосуванням системи загальних і спеціальних методів наукового пізнання. Базовою методологічною основою формування емпіричного матеріалу статті став діалектико-матеріалістичний підхід. Його застосування відкрило можливість викласти зміст правової культури як соціального феномену, складної системи духовних і матеріальних цінностей, що сформувалися у процесі розвитку і еволюції правової сфери життєдіяльності суспільства. Діалектико-матеріалістичний підхід також відкрив можливість викласти особливості природи правової культури як особливого соціального феномену, що відображає ступінь суспільного прогресу, здійснити комплексний науковий аналіз правової культури суспільства України з урахуванням тенденцій реалізації політичного проєвропейського курсу держави.

Із числа загальних методів наукового пізнання застосовувалися метод сходження від абстрактного до конкретного, системно-структурний метод, системно-функціональний метод. Так, метод сходження від абстрактного до конкретного було застосовано задля висвітлення ролі і регулятивного значення універсальних цінностей ЄС у міждержавній європейській правовій системі, виокремлення виняткового значення їх змісту для формування ідеологічної основи правової культури населення України в цілому та, зокрема, представників сфери державного управління і такої професійної групи як правники. Системно-структурний метод було використано для визначення основних вимірів впливу процесів європейської інтеграції на зміни правової культури населення України з урахуванням розши-

рення правового простору ЄС і сприйняття правовою системою України загальноєвропейських правових та управлінських практик. Застосування структурно-функціонального методу відкрило можливість сформулювати перелік та розкрити первинні причини, які гальмують формування позитивних загальносуспільних уявлень про універсальні цінності ЄС у структурі ментальних налаштувань широких верств населення України, обґрунтування доцільності вироблення уніфікованої формули забезпечення ефективності участі України у євроінтеграційних процесах та забезпечення сталості процесу зближення правових культур населення України і народів ЄС.

Серед спеціальних методів наукового пізнання було застосовано історико-правовий метод, метод юридичної формалізації, метод теоретико-правового прогнозування. Зокрема, метод юридичної формалізації застосовано задля розкриття значення для правової системи України положень чинної Конституції України та актів договірної права, які укладено між Україною і ЄС, які є нормативною основою для формування і реалізації політичного курсу держави, спрямованого на поглиблення європейської інтеграції. Історико-правовий метод було використано для висвітлення політико-правових передумов європеїзації правової культури суспільства України, а також дослідження генези формування нормативної основи для участі Української держави в євроінтеграційних процесах. Також, застосування історико-правового методу здійснювалося у процесі характеристики проведених у першому десятилітті ХХ століття науково-прикладних досліджень правової культури суспільств держав ЄС і держав, які межують з ЄС, але не входять до його складу. Метод теоретико-правового прогнозування було застосовано для обґрунтування перспективних завдань трансформації правової культури населення України з урахуванням стратегічних цілей європейської інтеграції, доведення доцільності розгортання широкого суспільного діалогу задля формування партнерських відносин системи державного управління та громадянського суспільства задля подальшого просування проєвропейського вектору розвитку держави. Також метод теоретико-правового прогнозування став у нагоді задля окреслення перспективних напрямів дослідження вітчизняною юридичною наукою низки актуальних питань щодо створення максимально сприятливих організаційно-правових і політичних умов задля адаптації досвіду здійснення європейськими державами політики у сфері правового виховання населення та формування відповідних правових установок тощо.

Нормативною основою статті стали Конституція України, національні акти чинного законодавства, які регламентують аспекти європейської інтеграції України, нормативні положення Угоди про асоціацію, підзаконні нормативні акти системи законодавства України, які регулюють питання імплементації правових стандартів права ЄС у національну правову систему, реалізацію заходів, спрямованих на змінення правової культури населення в Україні.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Незважаючи на те, що правова культура народів об'єднаної Європи у межах ЄС є відносно молодішою правовою культурою, ступінь її ідейної кристалізації і нормативного відображення є високим. Марк Ван Хук пояснює це регуляторною силою «європейської директиви», коли нормативні регулятори наднаціонального характеру вводяться до національної правової системи, а права людини продерлися в усі куточки національних правових систем завдяки рішенням Європейського Суду з прав людини [9, с. 8]. Це проявляє себе у формальному сприйнятті і фактичному дотриманні кожним членом суспільства міждержавного права ЄС на рівні внутрішнього правопорядку. Цей чинник, як відзначає І. Яковюк, політично збільшує інтегративний потенціал таких держав і задає національним правовим системам наднаціональний вектор розвитку [10, с. 250]. Відповідно, імплементація прогресивних стандартів права ЄС у межах процесів європейської інтеграції відображається на рівні функціонування правової системи України. Правова культура українського суспільства у зазначеному контексті є одним із найбільш чутливих елементів правової системи, який змінюється під впливом процесів європейської інтеграції. Зазначене виявляється у кількох вимірах, які потребують деталізації.

Так, на теренах України **правова культура суспільства зазнає певних змін у процесі сприйняття населенням універсальних цінностей ЄС як ідейної засади європейської інтеграції**. Наддержавна система права ЄС базується на уніфікованих положеннях про спільні ідейні засади розвитку і функціонування правових систем держав-членів альянсу. У правничій термінології такі ідейні засади отримали назву «універсальні цінності ЄС». Універсальний характер таких цінностей обумовлений тим, що їх зміст знайшов юридичне закріплення на наддержавному рівні у правових актах ЄС. Так, ст. 2 Розділу I Договору про Європейський Союз (Маастрихтського договору) від 07.02.1992 р. універсальними цінностями ЄС є: людська гідність, свобода, демократичний державний устрій, рівність перед законом, правова держава, права людини, права осіб, що належать до національних, релігійних і інших категорій меншин [11]. Зазначені цінності закріплено у багатьох положеннях Угоди про асоціацію, а їх дотримання українською стороною є запорукою зближення ЄС з Україною і залучення нашої держави до участі у європейських політиках.

Поступова, але цілеспрямована політика держави щодо втілення універсальних цінностей ЄС сприяє їх засвоєнню населенням України на ментальному рівні. Представники сфери державного управління і правники у зазначеному контексті є первинними суб'єктами, які сприймають такі цінності, керуються ними у своїй професійній діяльності і відчувають відповідну результативність. Підтвердженням цього є позитивний досвід імплементації практики ЄСПЛ у національне українське законодавство, що дозволило практично посилити вже створений механізм захисту прав людини відповідно до стандартів і норм ЄС, а також

наблизити українську правову систему до європейської [12]. Разом із тим, формування позитивних загальносуспільних уявлень про універсальні цінності ЄС серед населення України не є простим процесом. Причин цього є декілька.

По-перше, правова культура громадян України відповідає загальному рівню розвитку українського суспільства, яке сьогодні лише проходить етап формування стійких переконань про цінність прав і свобод особи, демократичного, правового державного устрою. Це обумовлюється загальною транзитивністю розвитку українського суспільства, коли культурно-орієнтаційні засади соціалізації є чітко не визначеними і рухливими. Зазначена обставина безпосередньо відбивається на формуванні правових традицій, адже формування права має найбільшу ступінь історичної обумовленості, акумулює і відображає характер культури відповідного суспільства [13]. За таких умов законодавча констатація про спрямованість курсу державного розвитку на розбудову демократичного суспільства і правової держави на основі стандартів ЄС ще не є гарантією реального втілення проголошених цілей. Підтвердженням цього є систематична політична конфронтація між суб'єктами політичної системи України, прояви правового нігілізму у багатьох сферах суспільного життя, відкрите нехтування засадами законності. Поряд із цим, правова культура демократичного суспільства передбачає практичне втілення орієнтацій на повагу до особи, її прав і свобод [14, с. 106]. Відзначаючи певний прогрес, слід визнати, що багато у чому зазначена засада продовжує мати в Україні статус формальної.

По-друге, відчутною залишається проблематика співвідношення універсальних цінностей ЄС і національних культурно-ментальних наративів, які сформувалися у правосвідомості широких верств населення на теренах України історично. Етнічні, релігійні і культурні відмінності мешканців окремих регіонів України обумовлюють певну неоднозначність загального ставлення до самої ідеї євроінтеграції. Практика розширення ЄС довела, що адаптація національного законодавства асоційованих з правовою реальністю ЄС країн має бути виваженою і мати характер як твердих, так і м'яких юридичних зобов'язань сторін залежно від сфер, в яких здійснюється гармонізація, враховувати особливий характер відносин з конкретною країною [15]. Задля забезпечення гнучкості процесів світоглядної адаптації широких верств населення України до сприйняття змісту універсальних правових цінностей ЄС слід наповнювати правову і культурну комунікацію між Україною і ЄС практичним змістом на всіх рівнях. Угода про асоціацію визначає зміст і цілі комунікації на рівні політичного співробітництва, на рівні взаємодії в сфері освіти, на рівні розвитку співробітництва інститутів громадянського суспільства, на рівні взаємодії молодіжних організацій України і держав ЄС тощо. Лише подальший розвиток такої співпраці буде сприяти насиченню відповідною правовою інформацією широких верств населення, забезпечить інформаційну наповненість процесу гармонізації правових традицій. Слушною у зазначеному контексті є позиція Патріка Гленна, який відстоює тезу про те, що у сучасному

світі немає жодної теоретичної причини, чому люди, які ідентифікують себе з будь-якою традицією, не можуть отримати й використовувати інформацію з іншої традиції [16]. Подібний підхід, як свідчить досвід процесів політико-правової інтеграції держав, має бути домінантним для практичної реалізації засад правової комунікації між Україною і ЄС. Державі потрібно системно працювати у напрямі реалізації двосторонніх зобов'язань з ЄС. Лише таким чином, як справедливо зазначає К. Жебровська, універсальні цінності набудуть «національного забарвлення», а їх сприйняття буде відбуватися з урахуванням національних правових традицій [13, с. 13]. Від змістовного наповнення правової комунікації України і ЄС у межах євроінтеграційних процесів значно буде залежати зменшення рівня конфліктогенності різних підходів до сприйняття універсальних цінностей ЄС. Особливо це важливо у процесі нормопроєктування, правотворчості, реалізації та застосування права.

По-третє, сьогодні ЄС і Україна потребують спільної позиції щодо розуміння формули ефективності участі у євроінтеграційних процесах і, відповідно, – процесу зближення правових культур населення України і народів ЄС. Проте, уніфікованого підходу до аналізу зазначеного аспекту не вироблено і подібні питання розкриваються в межах соціологічних або правових досліджень, політичних прогнозів, окремих експертних думок тощо. Разом із тим, очевидною є відмінність змісту суспільної думки щодо цих питань у державах ЄС і України. Так, за результатами аналітичного коментаря дослідницько-проектного центру «Нова Європа» широкі верстви населення України основним чинником гальмування євроінтеграційних процесів і проєвропейських трансформацій вважають нерішучість влади впроваджувати зміни на місцях, слабкість партнерських відносин між муніципалітетами, поганий клімат для інвестиційної діяльності [18]. На тлі цього формуються відповідні правові установки у соціумі, які багато в чому демонструють недовіру населення до владних інституцій. На рівні із цим, у державах ЄС погляди широкого загалу на означені питання є дещо іншими і це підтверджується результатами тривалих досліджень. Так, на базі незалежного науково-дослідного дослідницького інституту соціальних наук Норвегії (СМІ) за фінансової підтримки дослідницької ради Норвегії у період з червня 2007 по грудень 2010 р. було реалізовано дослідницький проєкт «Правові культури перехідного періоду – вплив інтеграції до ЄС» [19]. Метою проєкту було з'ясування впливу процесів європейської інтеграції на правову культуру суспільства на місцевому рівні кількох держав-членів ЄС (Великобританія, Польща, Болгарія), держави, яка не є членом ЄС, але входить до вільної економічної зони (Норвегія) і держави, на яку поширювалася політика сусідства (Україна). За результатами виконання проєкту було встановлено, що в умовах об'єднаного європейського діалогу чинниками, які визначають спрямованість формування правової культури населення держав-членів ЄС є вплив релігійних традицій, негативні рудименти досвіду комунізму, ступінь терористичної загрози, вплив глобалізації, міграція всередині

ЄС, взаємодія між правовою культурою та формальним національним законодавством. Отже, різниця у поглядах є очевидною і подібні відмінності слід враховувати у процесі реалізації політики взаємодії України і ЄС. Поряд із цим, для всіх типів суспільств збройний конфлікт залишається головною загрозою безпеки держави, що обумовлено історично [20].

Наступною, суміжною із попередньою, площиною прояву процесів впливу європейської інтеграції на трансформацію правової культури населення України є **поглиблення підвищення рівня правової інформованості громадян у зв'язку з участю у євроінтеграційних процесах**. На сьогодні, доступність правового інформування громадян України перебуває на високому організаційному рівні. Доведення юридично значущої інформації до широких верств населення відбувається через застосування засобів масової комунікації, Інтернет, всебічне висвітлення результатів юридичної практики, функціонування мережі консультативних юридичних послуг, оприлюднення законодавства та ін. Домінуюча роль у правовому інформуванні належить засобам масової інформації. Євроінтеграційні процеси і участь у них України є не лише приводом, але й джерелом правової інформації для соціуму. Поряд із позитивним значенням цього, існує ризик спотворення змісту багатьох інформаційних кейсів через вплив на редакційну політику власників засобів масової інформації. Це призводить до «політизації» та «корпоратизації» як змісту, так і способу подання правової інформації кінцевому споживачу. Тому держава залишається основним суб'єктом об'єктивного та неупередженого інформування громадян про право і правові явища в цілому. Г. Клімова у зазначеному контексті справедливо підкреслює роль держави як інституції, яка здатна не лише забезпечити необхідний якісний рівень законодавства, але й гарантувати надійне функціонування каналів інформування про чинне законодавство і на цій основі формування високого рівня правосвідомості і правової культури українських громадян [21, с. 200].

Беручи до уваги масштабність змісту Угоди про асоціацію, а також підписання Україною і ЄС значної кількості двосторонніх угод та інших документів, спрямованих на виконання Угоди, виникає необхідність у формуванні стрункої системи інформування громадян про правові аспекти взаємодії ЄС і України. Але на основі аналізу відповідного вітчизняного досвіду слід констатувати відсутність організованої державної діяльності по системній роботі в означеному напрямі. Так, після сплину більш ніж трьох років з дня підписання Угоди про асоціацію, 20.12.2017 р. на урядовому рівні було затверджено Стратегію інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 р. (далі – Стратегія) [22]. В цілому, реалізація вказаного документу була спрямована на структурування формату та розповсюдження спеціальної правової інформації в суспільстві. Не випадково метою Стратегії уряд визначив сприяння трансформації і демократизації суспільства, розробку і прийняття нових законодавчих актів, сприяння розвитку правової держави, створення умов для здійснен-

ня рушійних змін у суспільній правовій свідомості, формуванню правової позиції громадськості на засадах соціально активного суспільства.

У практичній площині зазначений документ уперше започатковував концептуальні засади організації і проведення спеціальних навчальних занять для працівників юридичних служб органів виконавчої влади з питань сприяння реалізації прав громадян, організацію безоплатної правової допомоги, демонтаж моделі карального правосуддя як радянського рудименту, організацію і проведення науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, дискусій, майстер-класів за участю провідних експертів, фахівців, юристів з правоосвітньої тематики. У контексті потенційного впливу на правову культуру суспільства слід відзначити, що очікуваним результатом реалізації Стратегії було визначено створення умов для формування правової свідомості та правової культури громадян згідно з критеріями, які відповідають європейським стандартам. Слід відзначити, що незважаючи на те, що зазначений документ на сьогодні втратив чинність реалізація його положень стала дієвим прикладом владно-управлінської діяльності у напрямі формування правової культури населення з урахуванням не лише політичних проєвропейських прагнень України, а й втілення універсальних європейських цінностей. Реалізація положень Стратегії принесла певні позитивні результати, адже правову культуру сформувавши без юридичної обізнаності неможливо. Вважаємо, що сьогодні існує необхідність оновлення концептуальних засад доведення до населення України правової інформації про позитивні результати перетворень, які відбуваються з правовою системою України у світлі реалізації проєвропейської правової політики і участі України в євроінтеграційних процесах. Це можна вважати об'єктивною необхідністю з огляду на зростаючу роль права в українському суспільстві, яке потребує реального впровадження у соціальні практики загальноновизнаних європейських цінностей, політичного і ідеологічного плюралізму, правової активності громадян, протидії правовому нігілізму та правової пасивності [23, с. 79].

Третім виміром трансформації правової культури суспільства під впливом триваючих процесів євроінтеграції є **зміна світоглядної системи координат молодого покоління у процесі правової соціалізації**. Правова соціалізація є процесом засвоєння індивідом взірців правової поведінки, правових норм та цінностей, необхідних для успішного функціонування людини у даному суспільстві [24]. В преамбулі Угоди про асоціацію визначено, що Україна є європейською країною, яка поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу та проголошує свою європейську ідентичність. Цей важливий постулат закладається у всі соціально-психологічні і педагогічні механізми соціалізації дітей, підлітків і молоді на рівні дошкільної, шкільної та вищої освіти. За цих умов відбувається процес формування морально-правових цінностей у людини як особистості, досягнення нею більш високих параметрів розвитку. Відповідно, сама ідея євроінтеграції і участь України у спільних з ЄС політичних і правових

практиках стає передумовою формування системи цінностей кожного громадянина. Практика доводить, що ефективності «проєвропейської» соціалізації громадян України сприяє також і активна участь ЄС у освітній і молодіжній політиці України. З великого розмаїття прикладів вважаємо доцільним навести реалізацію програми «Еразмус +» в Україні, яка розпочалася у 2014 р. з метою підтримки проєктів з мобільності і співпраці між організаціями Європи і України в сфері вищої освіти, євростудій, молоді та спорту. Позитивними результатами реалізації зазначеного проєкту є долучення молодого покоління населення України до освітнього і спортивно-виховного загальноєвропейського простору і поширення відповідного досвіду на теренах України. Відповідно, розширення кількості подібних проєктів і програм у майбутньому буде сприяти підтримці освітнього, професійного та особистісного розвитку громадян ЄС, підвищення якості робочих місць і соціального згуртування, розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності і активного громадянства, академічної мобільності в освіті молоді, розвиток стратегій співпраці [25].

Як доповнення до викладеного вище, відзначимо, що трансформація правової культури українського суспільства під впливом процесів євроінтеграції має відбуватися під «егідою» широкого суспільного діалогу за умови поєднання зусиль системи державного управління, потенціалу громадянського суспільства та залучення широких верств населення та врахування можливих ризиків цього. Правова культура суспільства, з огляду на буття тих чи інших держав-членів ЄС, також еволюціонує і постійно знаходиться під впливом деструктивних чинників. С. Максимов у цьому контексті зауважує, що незважаючи на парадоксальність, європейським суспільствам загрожує нівелювання самої ідеї правової держави [26, с. 109]. Це знаходить свій прояв у негативних тенденціях відступу від істотних вимог концепції правової держави щодо її розбудови і функціонування, оскільки все частіше проявляється феномен тиранії публічної думки, інфляція законів, формальне забезпечення втілення положень конституції тощо. На національному рівні Україні потрібно зробити максимум зусиль для запобігання виникненню подібних явищ і забезпечення ефективності проєвропейських правових реформ у всіх сферах суспільного життя.

ВИСНОВКИ

Правова культура суспільства є рухливим, динамічним явищем, яке постійно змінюється під впливом багатьох соціальних чинників. Європейські інтеграційні процеси і участь у них України є потужним чинником впливу на правову культуру всіх верств населення. Реалізація євроінтеграційних прагнень України визначає вектор трансформації індивідуальних і колективних уявлень про право і правову дійсність. Форми прояву такого впливу є різноманітними, багатоаспектними і обумовлені рівнем ефективності політико-правової взаємодії правових систем Української держави і ЄС. У межах процесів інтеграції право-

вих систем держав-членів ЄС між собою, а також поглиблення участі у них України, створено базові нормативно-правові та організаційно-управлінські передумови для ствердження у масовій правосвідомості універсальних європейських цінностей, зближення європейських національних культур, включаючи культурно-правовий простір України.

На сьогодні євроінтеграційні процеси як чинники значних інноваційних змін правової системи України мають значний модернізаційний потенціал для правової культури українського суспільства. Їх розвиток виступає умовою формування відчуття поваги громадян України до універсальних цінностей ЄС, сприяє подальшому удосконаленню юридичної регламентації універсальних цінностей як на рівні міждержавного права ЄС, так і на рівні національної правової системи України. Втілення на рівні індивідуальної поведінки кожного громадянина України універсальних європейських правових постулатів є важливою гарантією прискорення системних проєвропейських реформ в Україні, зміни ментальних орієнтацій населення у напрямі наближення до загальноєвропейського культурно-правового простору. В свою чергу, результативність участі України у євроінтеграційних процесах залежить від якісного наукового забезпечення. Це дозволяє окреслити подальші перспективні напрями наукової розробки проблематики трансформації правової культури населення України під впливом процесів європейської інтеграції. Зокрема актуальним напрямом наукової розробки є дослідження організаційно-правових аспектів адаптації досвіду здійснення європейськими державами політики у сфері правового виховання населення, проблематики правової охорони на території європейських держав і України універсальних цінностей ЄС, пошуку оптимальних стратегій підвищення рівня правової культури і правосвідомості громадян України у відповідності до кращих європейських стандартів, удосконалення нормативних засад налагодження ефективної співпраці держави і інститутів громадянського суспільства в частині реалізації заходів, спрямованих на досягнення якісних змін у формуванні високого рівня правової культури молоді тощо. Практичне упровадження результатів таких досліджень стане запорукою формування в Україні правової культури суспільства європейського типу, досягнення високої ефективності урядування, створення умов для повноцінної реалізації кожною особою юридичних прав і свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Шульга А. М., Новікова Л. В., Сідоров В. І. Теорія держави і права : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 404 с.
- [2] Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2014. № 782. С. 123–128.
- [3] Павко А. Феномен правової культури. *Електронне видання газети «Голос України»* від 07.06.2019 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/317973> (дата звернення: 01.10.2021).

- [4] Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручн. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦХЛ, 2009. 520 с.
- [5] Загальна теорія права : підручн. / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
- [6] Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 №2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. №9. Ст. 50.
- [7] Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 №1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №40. Ст. 2021.
- [8] Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Каб. Міністрів України від 25.10.2017 №1106. *Офіційний вісник України*. 2018. №24. Ст. 852.
- [9] Марк Ван Хук. Европейские правовые культуры в контексте глобализации. *Правоведение*. 2014. №6(317). С. 7–24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskie-pravovye-kultury-v-kontekste-globalizatsii-v-chest-andreya-polyakova/viewer> (дата звернення: 25.09.2021).
- [10] Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : *монографія*. Харків : Право, 2013. 760 с.
- [11] Договір про Європейський Союз. Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text (дата звернення: 01.11.2021).
- [12] Viktor Beschastnyi, Andrii Fomenko, Natalia Obushenko, Larysa Nalyvaiko. Place of Court Precedent in the System of Law of the European Union and in the System of Law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019 Vol. 22 Iss. 6. URL: <https://www.abacademies.org/articles/place-of-court-precedent-in-the-system-of-law-of-the-european-union-and-in-the-system-of-law-of-ukraine-8893.html> (дата звернення: 03.11.2021).
- [13] Bobrovnyk S., Didych T., Shevchenko A. Forms of Modern Lawmaking in the System of a Theoretical and Applied Paradigm of Law Knowledge. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. Volume-8 Issue-4S, November 2019, ISSN: 2277–3878 (Online). P. 78–82. URL: <https://www.ijrte.org/download/volume-8-issue-4s/> (дата звернення: 03.11.2021)
- [14] Хомишин І. Ю. Роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки»*. 2014. № №810. С. 105–109.
- [15] Ivan V. Yakoviyk, Sergey S. Shestopal, Pavel P. Baranov, Natalia A. Blokhina. State sovereignty and sovereign rights: EU and national sovereignty. *Opcion*. 2018. Vol. 34 Num. 87–2. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/30427/31477> (дата звернення: 30.10.2021).
- [16] Legal Traditions of the World, Second Edition. By H. Patrick Glenn. New York, Oxford : Oxford University Press, 2004. P. 432. URL: <https://www.esade.edu/itemsweb/research/ipdp/legal-traditions.pdf> (дата звернення: 11.10.2021).
- [17] Жебровська К. А. Правові цінності у взаємодії правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 20 с.

- [18] Якими були успіхи євроінтеграції у вашому регіоні за останні два роки? : аналітичний коментар центру «Нова Європа». 2021. URL: <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/NYETS-regiony-final.pdf> (дата звернення: 25.10.2021).
- [19] Legal Cultures in Transition – The Impact of EU Integration. *CHR Michelsen institute*. URL: <https://www.cmi.no/projects/1118-legal-cultures-in-transition-the-impact-of-eu> (дата звернення: 25.10.2021).
- [20] Reznik O., Slinko T., Kravchuk M., Serohin V., Streliaanyi V. Use of information and communication technologies in the election process: Ukrainian realities and foreign experience. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. Vol. 24. Iss. 1. URL: <https://www.abacademies.org/articles/Use-of-information-and-communication-technologies-in-the-election-process-1544-0044-24-1-595.pdf>.
- [21] Клімова Г. П. Правове інформування українських громадян засобами масової комунікації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 1(15). С. 198–206.
- [22] Про схвалення Стратегії інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року : розпорядження Каб. Міністрів України від 20.12.2017 № 1012-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 8. Ст. 314.
- [23] Бровко Н. І. Аналіз феномену правосвідомості людини у філософсько-правовій думці. *Підприємництво, господарство і право*. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 1. С. 73–82.
- [24] Правова соціалізація. Довідкова інформація. *Інтернет-ресурс «Ligazakon»*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001517> (дата звернення: 01.10.2021).
- [25] Про Програму Європейського Союзу ERASMUS+. *Офіційний інтернет-сайт «ERASMUS+»*. URL: <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/pro-prohramu.html> (дата звернення: 30.09.2021).
- [26] Максимов С. І. Ідея правової держави в контексті становлення та розвитку європейської правової культури. *Проблеми філософії права*. 2008–2009. Т. VI-VII. С. 102–111. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13644/12-Maksymov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 30.09.2021).

REFERENCES

- [1] Shulga, A. M., Novikova, L. V. & Sidorov, V. I. (2014). *Theory of State and Law*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.
- [2] Popadynets, G. (2014). Legal culture as an important element of the legal system of Ukraine. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*. *Legal sciences*, 782, 123–128.
- [3] Pavko, A. (2019). The phenomenon of legal culture. *Electronic edition of the newspaper «Voice of Ukraine»*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/317973>
- [4] Skakun, O. F. (2009). *Theory of State and Law*. Kyiv.
- [5] Petrishin, O. V. (2020). *General theory of law*. Kharkiv: Right.
- [6] On Amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the strategic course of the state towards Ukraine's full membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization): Law of Ukraine. (2019, February).
- [7] On the ratification of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Law of Ukraine. (2014, September)

- [8] On the implementation of the Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, October).
- [9] Mark Van Hook (2014). European legal cultures in the context of globalization. *Jurisprudence*, 6(317), 7–24. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskie-pravovye-kultury-v-kontekste-globalizatsii-v-chest-andreya-polyakova/viewer>
- [10] Yakovyuk, I. V. (2013). *Legal bases of integration into the EU: general theoretical analysis*. Kharkiv: Pravo.
- [11] *Treaty on European Union*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text
- [12] Beschastnyi, V., Fomenko, A., Obushenko, N. & Nalyvaiko, L. (2019). Place of Court Precedent in the System of Law of the European Union and in the System of Law of Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/place-of-court-precedent-in-the-system-of-law-of-the-european-union-and-in-the-system-of-law-of-ukraine-8893.html>
- [13] Bobrovnyk, S., Didych, T. & Shevchenko, A. (2019). Forms of Modern Lawmaking in the System of a Theoretical and Applied Paradigm of Law Knowledge. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(4S), 78–82. Retrieved from <https://www.ijrte.org/download/volume-8-issue-4s/>
- [14] Khomyshyn, I. Y. (2014). The role of legal culture in ensuring order in society. Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». *Legal sciences*, 810. 105–109.
- [15] Yakoviyk, I. V., Shestopal, S. S., Baranov, P. P. & Blokhina, N. A. (2018). State sovereignty and sovereign rights: EU and national sovereignty. *Opcion*, 34, 87–2. Retrieved from <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/30427/31477>
- [16] Glenn, H.nP. (2004). *Legal Traditions of the World, Second Edition*. Oxford University Press, 432. Reviewed from <https://www.esade.edu/itemsweb/research/ipdp/legal-traditions.pdf>
- [17] Zhebrowska, K. A. (2017). *Legal values in the interaction of legal systems* (Abstract candidate dissertation, Odessa, Ukraine).
- [18] What have been the successes of European integration in your region over the last two years?: an analytical commentary by the New Europe Center. (2021). Retrieved from <http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/NYETS-regiony-final.pdf>
- [19] Legal Cultures in Transition – The Impact of EU Integration. Retrieved from <https://www.cmi.no/projects/1118-legal-cultures-in-transition-the-impact-of-eu>
- [20] Reznik, O., Slinko, T., Kravchuk, M., Serohin, V. & Streliaanyi, V. (2021). Use of information and communication technologies in the election process: Ukrainian realities and foreign experience. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24 (1). Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/Use-of-information-and-communication-technologies-in-the-election-process-1544-0044-24-1-595.pdf>.
- [21] Klimova, G. P. (2013). Legal informing of Ukrainian citizens by mass media. *Bulletin of the National University «Yaroslav Mudryi National Law University» Pravo*, 1 (15), 198–206.
- [22] On approval of the Strategy for informing citizens about the rights guaranteed to them by the Constitution and laws of Ukraine for the period up to 2019: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, December).

- [23] Brovko, N. I. (2016). Analysis of the phenomenon of human legal consciousness in philosophical and legal thought. *Philosophical and methodological problems of Law*, 1, 73–82.
- [24] Legal socialization: Ligazakon. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/TS001517>
- [25] About the European Union ERASMUS + Program. Retrieved from <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/pro-prohramu.html>
- [26] Maksimov, S. I. (2008-2009). The idea of the rule of law in the context of the formation and development of European legal culture. *Problems of philosophy of law*, 102–111). Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13644/12-Maksymov.pdf?sequence=1>

Олександр Віталійович Петришин

Доктор юридичних наук, професор
Академік Національної академії правових наук України
Президент Національної академії правових наук України
Національна академія правових наук України
61024, вул. Пушкінська, 70, Харків, Україна

Завідувач кафедри теорії і філософії права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Тетяна Євгеніївна Кагановська

Доктор юридичних наук, професор
Кафедра державно-правових дисциплін
Ректор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
61022, майдан Свободи, 6, Харків, Україна

Олександр Сергійович Передерій

Кандидат юридичних наук, доцент
Доцент кафедри державно-правових дисциплін
Харківський національний університету імені В. Н. Каразіна
61022, майдан Свободи, 6, Харків, Україна

Oleksandr V. Petryshyn

Doctor of Law, Professor
Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
President of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Head of the Department of Theory and Philosophy of Law
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Pushkinska Str., Kharkiv, Ukraine

Tetyana Ye. Kaganovska

Doctor of Law, Professor
Department of State-Legal Disciplines
Rector of V. N. Karazin Kharkiv National University
61022, Freedom Square, 6, Kharkov, Ukraine

Oleksandr S. Perederii

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State-Legal Disciplines
Kharkiv National University V. N. Karazin
61022, Freedom Square, 6, Kharkov, Ukraine

Рекомендоване цитування: Петришин О. В., Кагановська Т. Є., Передерій О. С. Трансформація в Україні правової культури суспільства під впливом процесів європейської інтеграції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 89–107.

Suggested Citation: Petryshyn, O. V., Kaganovska, T. Ye., & Perederii, O. S. (2022). Transformation of the legal culture of society in Ukraine under the influence of the processes of European integration. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(3), 89–107.

Стаття надійшла / Submitted: 16.07.2022

Доопрацьовано / Revised: 16.08.2022

Схвалено до друку / Accepted: 29.08.2022